DATE PRIVIND VARIETATEA ŞI RĂSPÎNDIREA TEATRULUI FOLCLORIC ÎN JUDEŢELE IAŞI ŞI VASLUI

DE

V. ADĂSCĂLIŢEI şi I. H. CIUBOTARU

Fără a diminua cu nimic contribuţia remarcabilă pe care mulţi dintre folcloriştii noştri au adus-o la cunoaşterea tezaurului spiritual tradiţional, este bine şi necesar să înţelegem că, în acest domeniu, sînt încă multe de făcut. Vetre folclorice importante au rămas şi astăzi aproape necunoscute sau sînt încă foarte puţin cunoscute; capitole — cum ar fi cel al dramaturgiei populare — de mare bogăţie şi varietate au fost atinse numai în treacăt; fructificarea datelor obţinute, în contextul tuturor disciplinelor care aduc mărturii şi lumină în istoria naţională, continuă încă să fie un deziderat.

Mijloacele de investigaţie ale epocii noastre sînt categoric sporite şi utilizarea lor cîtă vreme realitatea care să le facă operante este încă vie, constituie o datorie.

Plecînd de la aşa de lacunarele informaţii referitoare la teatrul folcloric, în literatura de pînă acum, — lucru confirmat pe deplin de ultimile două lucrări de sinteză care abordează aceste aspecte: *Istoria literaturii române*, Vol. I, Bucureşti, 1964 şi *Istoria teatrului în România*, Bucureşti, 1965 — ne-a apărut ca deosebit de necesară adîncirea studiului de teren, în legătură cu teatrul folcloric.

Se înţelege că, într-un domeniu atît de puţin investigat, tratarea oricăruia dintre elementele sale se justifică şi se solicită deplin. Încercarea noastră de a tipologiza şi cartografia manifestările teatrale folclorice dintr-o arie cert delimitată (administrativ), ne apare ca utilă din mai multe puncte de vedere, dintre care vom alinia aici cîteva:

Determinarea repertoriului general este posibilă numai printr-o intensivă şi adîncă cercetare a tuturor ţinuturilor, ceea ce ar putea duce şi la delimitarea anumitor zone. (Folosim aici termenul de „zonă" în accepţiunea sa tradiţională, fără a ne gîndi la sensul specializat ce i se conferă în studiile contemporane). Căci, din momentul în care, numai cercetarea a două judeţe înscrie peste 40 de spectacole de teatru folcloric iar tratatele amintite nu se referă decît la cel mult 15, cu toate că vorbesc de tot repertoriul de pe teritoriul românesc şi au în vedere pînă şi spectacolele cunoscute — în momentul redactării — numai prin două variante [1], cîştigul este evident.

[1] Este vorba de teatrul „Brîncovenii", cunoscut atunci numai prin prezentarea făcută în „Studii de istirie literară şi folclor", Filiala Academiei Cluj, 1964, p. 21—61, de I. Muşlea.

An. lingv. ist. lit., T. 19, p. 151—157, Iaşi, 1968.

BDD-A1557 © 1968 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:53:33 UTC)

Ținînd seama că structural și funcțional această varietate de spectacole se reduce la cîteva tipuri principale pe baza generalizărilor ce se impun pot fi aflate momentele mari și principale ale dezvoltării dramaturgiei populare, adevărate etape din evoluția fenomenului urmărit. În cazul nostru, așa cum se poate vedea mai încolo, prind contur clar cîteva capitole despre care vom și face cîteva observații.

Stabilirea răspîndirii teritoriale a acestor variate forme de manifestare indică prețioase probleme de studiu legate de vechimea unor practici; de unitatea (sau lipsa de unitate a populației), sugerînd chiar volumul și direcția unor vechi mișcări de la o provincie istorică la alta; de scoatere la lumină a unor schimburi culturale cu teritoriile învecinate etc.

În virtutea constatărilor ce se fac pe baza răspîndirii unor practici folclorice dramatice, legate de sărbătorile de iarnă cînd tradițiile stau pe prim plan în viața socială a fiecărei colectivități, este posibilă chiar identificarea unor străvechi grupări cu așezări statornicite pînă și în viața spirituală.

În sfîrșit, din prezentarea noastră mai rezultă și faptul că prin bunăvoință și hotărîre, mobilizînd pe toți cei care pot — într-un fel oarecare — sprijini munca de investigare, sînt posibile rezultate cel puțin mulțumitoare [2].

La o cercetare atentă a conținutului și formei manifestărilor de teatru folcloric din județele de care ne ocupăm aici, am putut conchide că cele 49 titluri pe care le-am întîlnit în funcție de trăsăturile comune pe care le prezintă, se grupează în:

1. Alaiuri provenite din jocurile dramatice cu măști:

a) *din măști animale:*
— *Capra*
— *Cerbul*
— *Berbecul*
— *Țapul*
— *Calul*
— *Boul*
— *Ursul*
— *Struțul*
— *Leul*
— *Turca*

b) *din măști umane:*
— *Anul Nou și Anul Vechi*
— *Harapii*
— *Mocănașii*
— *Sitarii*
— *Arnăuții*
— *Ursarii*
— *Roșiorii*
— *Artiștii*
— *Turcii*
— *Damele*
— *Modurile*

[2] În tipologizarea și cartografierea făcută ne-am sprijinit pe date care provin din mai multe surse, unite — în cele din urmă — într-un fond manuscris și într-o fonoteca ce se află în posesia noastră, care totalizează peste 1050 materiale de teatru folcloric, 340 provenind din zona la care ne referim acum. Inițiată din 1949, arhiva noastră a fost mereu sporită cu rezultatul cercetărilor personale; răspunsurile la chestionarele răspîndite prin studenții de la cursurile de zi și fără frecvență, adesea verificate de noi pe teren și culegerile din decembrie 1967—ianuarie 1968, efectuate de noi cu sprijinul material al Casei regionale a creației populare-Iași și al Comitetului județean U.T.C.-Iași. Menționăm că ultimul mijloc de sporire a fondului a dus mai ales la o creștere cantitativă și nu calitativă a informației, datorită neajunsurilor decurgînd din caracterul „organizat", competițional, al ocaziilor de culegere, satele înțelegînd că se pune preț pe spectaculos și nu pe documentar.

BDD-A1557 © 1968 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:53:33 UTC)

2. *Alaiuri provenite din dezvoltarea unor practici rituale colective străvechi:*

— *Rîndul de fete*
— *Rîndul de băieți*
— *Vălăretul*
— *Globul*
— *Nunta* sau *Nunta țărănească*

3. *Teatrul folcloric de vădită influență cărturărească* (sau numai urbană):

— *Trupă*
— *Relație*
— *Haiducii* cu subvariantele:
  — *Jianu*
  — *Bujor*
  — *Groza*
  — *Gruia*
  — *Păunaș*
  — *Radu*
  — *Roșu*
— *Hoțomanii* cu subvariantele:
  — *Coroi*
  — *Grigoraș*
  — *Merișor*
  — *Terinte*
  — *Trandafir*
— *Cu subiecte istorice:*
  — *Ștefan-vodă*
  — *Căderea Plevnei*
  — *Încheierea păcii*
  — *Căderea Berlinului*
  — *Încheierea armistițiului*

4. *Teatrul popular rezultat din folclorizarea directă a unor creații culte:*

— *Irozii*
— *Barbu Lăutaru*
— *Movila lui Burcel*
— *Stejarul din Borzești*

Unele din spectacolele amintite aici și prezentate după criteriul originii, fac posibile observații cu privire la răspîndirea mai largă pe care o au, fiind întîlnite și în alte părți ale Moldovei ori chiar în afara acestei provincii. Sînt însă cîteva care se dovedesc a fi specifice județelor urmărite, reprezentînd contribuția locală la dezvoltarea dramaturgiei folclorice, în spiritul unor tradiții imediate. Constituind deci manifestări teatrale particulare, spectacolele din această de a doua categorie de care am amintit — determinate de noi, întrucît dispunem de informație la fel de bogată și pentru zonele învecinate — suscită, în cazul caracterizării acestei zone administrative, cele mai multe discuții.

Este necesară și precizarea că originea unitară a mai multor spectacole, în cazul nostru încadrate în același grup, nu înseamnă totodată identitatea de vîrstă a respectivelor jocuri dramatice, manierele de constituire a teatrului folcloric fiind de durată, în cele mai multe din situațiile remarcate. Există însă posibilitatea datării generale și aproximative pentru apariția fiecărui gen de spectacole teatrale, bazată atît pe logică cît și pe fapte.

BDD-A1557 © 1968 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:53:33 UTC)

Astfel, spectacolele folclorice provenite din jocurile dramatice cu măști animale sînt categoric mai vechi decît alaiurile provenite din evoluția jocurilor dramatice cu măști umane, lucru confirmat de vechiul lor caracter ritualic neidentificabil în cazul jocurilor cu măști umane cultivate dintr-o rațiune fundamental deosebită, din tendința de imitare a tipurilor de oameni ce apăreau autohtonilor ca niște ciudățenii.

Dar, chiar jocurile cu măști animale — cum arătam — indică vîrste deosebite. Unele din ele sînt rezonanțe ale epocilor de vînătoare și pescuit. Așa stau lucrurile cu *capra* și *ursul*, care și cunosc o răspîndire deosebit de largă, nu numai pe teritoriul românesc. Altele însă apar numai la români și numai în Moldova; ba chiar numai pe raza unităților administrative la care ne referim. Dintre acestea fac parte *cerbul*, *țapul* și *berbecul*. Cerbul, mai ales, pune chestiuni de mare însemnătate pentru istoria socială, pentru istoria limbii, pentru determinarea mișcărilor de populație, întrucît este semnalat numai în aria: Hîrlău—Iași—Roman—Fălticeni, prezentînd o conservare mai pură în epicentrul zonei, în afara acestui perimetru în Moldova, apărînd rareori și nu departe de limitele sale, dar fiind aproape la fel cultivat tocmai în sudul Transilvaniei (în Țara Hațegului) și partea extrem-nordică a Banatului. Structurarea jocurilor *țapul* și *berbecul*, și nu numai a acestora, după formula dramatică din jocul cerbului — împrumutarea episodului îmbolnăvirii animalului și descîntarea acestuia — arată că putem presupune o masivă și destul de veche venire a unei populații astăzi total asimilată. (Ipoteza se sprijină și pe alte elemente procurate de realitatea folclorică, cum ar fi felurile colindei practicată în zonă [3], de modalitatea de construire a măștii caprei — în felul turcii transilvănene etc.). De altfel, ni se pare a nu fi întîmplător nici faptul că alaiul cerbului este practicat în Moldova într-o zonă care se află în centrul acelei părți unde practicarea jocului caprei se face indicînd tipul — e drept, mai răspîndit — de spectacol bazat pe episodul îmbolnăvirii animalului și nu celălalt tip pe care — întrucît nu prezintă un astfel de conflict — l-am numi „capra cu strigături", regăsit doar arareori aici.

Singur jocul *calului*, deși îndrăgit și aici într-o măsură apreciabilă, cunoscut la români numai în Moldova, nu-și desminte originea slav-răsăriteană și pătrunderea într-o perioadă destul de tîrzie, cînd demagizarea sa se produsese chiar la cei ce l-au creat, lucru confirmat de toate variantele.

Desigur, la fel de vechi, jocurile dramatice: *berbecul*, *țapul*, *boul*, fără a asigura în legătură cu originea lor totemică indiferent de stadiul evoluat la care au ajuns astăzi, convertindu-se în alaiuri ciudat de modern întocmite, amintesc epoci deosebit de vechi.

Cu totul altfel de aprecieri se pot face în legătură cu măștile animale pe care, datorită apariției lor relativ recente și din considerente care vădesc tendințe spre inedit, le-am numi exotice: *struțul*, *leul* (din subzona Pașcani, a cărei febrilă căutare în domeniul spectacolului informativ și distractiv va mai face obiectul unor observații, tot cu acest prilej) ce apar în localități limitrofe ale județului Iași, însă învecinate cu altele din Neamț și Suceava, unde repertoriul de acest gen înregistrează și: *păunul*, *gorila*, *cămila* etc.

Cît despre alaiurile provenite din jocurile dramatice cu măști umane, ele arată o istoricitate și mai evidentă. Mai vechi, măștile profesiilor nu au găsit puterea de atracție care să le asigure evoluția pînă la stadiul de alai, decît în puține cazuri; mai noi, măștile tipurilor etnice s-au bucurat — se pare — de mai multă atenție.

Dacă unele dintre acestea: *Harapii*, *Arnăuții*, *Roșiorii*, *Artiștii* sînt caracteristice altor părți ale Moldovei, *Sitarii*, *Turcii*, *Damele* nu mai pot fi regăsite în repertoriul zonelor învecinate. Există putința descifrării parțiale a istoriei de constituire a fiecăreia din aceste practici, lucru pe care nu ne propunem să-l facem acum. Dar numărul mare al alaiurilor de acest gen arată că procesul dramatizării

[3] Este vorba de repertoriul păstoresc care prezintă relicve evidente la Helești-Pașcani și de resturile din colinda zăoritului (din dimineața primei zile de Crăciun) întîlnite la Tîrgu-Frumos.

BDD-A1557 © 1968 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:53:33 UTC)

unor practici folclorice, și aici — ca pretutindeni în Moldova — s-a desfășurat continuu și nu mai puțin intens [4].

Jocul *Mocănașilor*, de pildă, caracteristic sud-estului Moldovei, pare a fi plecat de la o practică a ciobanilor transilvăneni — în veacurile de mijloc — aflați la baltă cu oile pentru iernat, care, departe de cămin și de ai lor, felicitau gospodarii satelor de aici obținînd căldura sufletească atît de necesară pribegiților, ca și unele beneficii materiale. De aceea, costumul național pe care îl poartă nici nu este moldovenesc, în spectacolele de astăzi, adesea. Desigur trecerea de la colindă la o manifestare teatrală propriu-zisă s-a putut împlini cu timpul, prin împrumutul făcut de la alte practici dramatice mai vechi, de la Anul Nou și Anul vechi, cale eficientă și în dezvoltarea multor altor practici similare.

Alaiul *Anul Nou și Anul Vechi*, încadrat în jocurile dramatice provenite din măști umane se justifică aici mai mult prin materializarea simbolului (un tînăr, o mireasă sau un copil reprezentînd anul care sosește — un moșneag, anul care pleacă). Prezența acestuia — mai frecvent în județele de care vorbim — este o dovadă a puternicilor tradiții milenare, deoarece jocuri similare sînt întîlnite și la alte popoare europene, din Asia Mică pînă în lumea latino-germană [5]. Este însă surprinzător și totodată revelator faptul că în alte provincii românești acest spectacol nu a mai fost semnalat.

În destule cazuri, transformarea acestui tip de jocuri în alaiuri s-a realizat abia în veacurile XIX și XX, sub influența *Irozilor* și a deosebit de popularelor spectacole cu haiduci. (Așa arată materialele de Arnăuți, Harapi).

Și, pentru a încheia observațiile destul de sumare asupra alaiurilor provenite din jocurile dramatice cu măști, găsim necesar să subliniem că modalitățile frecvente de constituire a acestora se bazează pe asocieri între măștile animale și umane, corespunzător cu sensurile ce se urmărește a fi sugerate. Se înțelege că, în afara măștilor umane enumerate de noi în lista întocmită (și care se constituie în alaiuri determinînd denumirea lor), există nenumărate altele, subordonate aici și independente în alte zone moldovenești, ca: mosul, baba, țiganul, țiganca, calamgiul, vraciul, vînătorul, popa, dascălul, doctorul, frizerul, primarul, ofițerul, grecul, cazacul, evreul ș.a.m.d.

Cea de a doua categorie principală a repertoriului teatrului folcloric stabilită de noi este a alaiurilor provenite din dezvoltarea unor practici rituale colective străvechi. Trei dintre tipurile de spectacol incluse aici sînt întîlnite numai în repertoriul județelor discutate: *Rîndul de băieți*, *Rîndul de fete* și *Vălăretul*. Toate acestea izvorăsc din aceeași nevoie colectivă de ordonare a practicilor teatrale de Anul Nou și se dovedesc relativ noi, fiind întîlnite numai în cîteva din localitățile rurale mai izolate și conservatoare. Pînă la un punct ele sînt expresia tendinței de limitare a dezvoltării dramaturgiei populare, deoarece constau în stabilirea unor reguli precise de desfășurare a jocurilor teatrale, unind în cete impresionante manifestări dintre cele mai variate: ursul, capra, moșii, babele, harapii, auguștii, Anul Nou și Anul Vechi etc. Dar tocmai prin limitele pe care le impun, aceste tipuri de spectacole dau mai mult conținut de alai teatrului folcloric evoluat din practici folclorice străvechi,

[4] Găsim util să amintim că totalul tipurilor de spectacole teatrale folclorice cultivate de Anul Nou în Moldova, identificate de noi, se ridică la peste 100. Se înțelege că ele nu sînt peste tot în aceeași măsură și varietate răspîndite însă cifra de 49 tipuri întîlnite în județele Iași și Vaslui arată că porțiunea de care vorbim se susține printre cele mai bogate.

[5] Léopold Schmidt, *Le théâtre populaire européen*, Paris, 1965, semnalează la turci, elvețieni și italieni, spectacole populare despre scurgerea timpului, uneori măsurarea și înfruntarea unităților ce-l compun făcîndu-se pe anotimpuri și luni. Ne-am îngăduit să amintim aici că, din cîte știm, putința de comparare a teatrului din Italia de nord, unde apar 12 moșnegi ce reprezintă lunile anului (fiecare cu monologul său) cu jocul pantomimic singular întîlnit la Ruginoasa-Pașcani (reprodus în filmul documentar-artistic „Tradiții" — 1967 —; regizor Jean Petrovici, consultant științific Vasile Adăscăliței), unde într-un car alegoric, un moșneag reprezentînd anul ce a trecut, poartă alți 12 care înseamnă lunile lui, nu poate fi o simplă întîmplare.

BDD-A1557 © 1968 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:53:33 UTC)

îl fac să apară — ca să spunem așa — sub forma de alai de alaiuri.

Cu totul altă realitate stă la baza teatrului. *Globul* care reprezintă dramatizarea destul de recentă a colindei ortodoxe cu steaua, împlinită prin laicizarea ei datorită împrumuturilor din practicile străvechi.

Cît despre spectacolul *Nunta* sau *Nunta țărănească* [6], întîlnit în toată partea nord-estică a Moldovei, deci și în județul Botoșani, acesta prezintă obișnuitele obiceiuri legate de întocmirea căsniciilor, înscenînd după datina străbună o petrecere prilejuită de acest eveniment; fapt obișnuit în practica slavilor de răsărit pînă dincolo de Urali.

Așa cum s-a putut vedea, originea populară străveche și veche a teatrului comentat pînă acum este evidentă și incontestabilă. Bogăția și varietatea repertoriului semnalat aduce, după părerea noastră, servicii mari stabilirii unui adevăr adesea ignorat: acela că teatrului folcloric nu trebuie să i se atribuie integral o origine nouă și livrescă. Ipoteza originii recente și livrești a teatrului popular se susține numai, și nici în aceste cazuri total, prin ultimile două categorii de piese identificate și înscrise de noi în: teatrul folcloric de vădită influență cărturărească (sau numai urbană) și teatrul rezultat din folclorizarea directă a unor creații culte. Sîntem de părere că apariția și răspîndirea acestor tipuri de spectacole a avut o mare putere de influență asupra dezvoltării generale a teatrului folcloric, accelerînd mult și brusc acest proces, inclusiv în domeniul alcătuit de jocurile dramatice cu măști.

Capitol de mare interes, cel al teatrului folcloric de vădită influență cărturărească, are în centrul său spectacolele cu haiduci. Pornind de la *Jieni* care sînt de fapt prototipul acestui gen de teatru, în zona de care vorbim s-a ajuns la diferite variante conturate pe criteriul personajului principal. *Bujor, Groza, Gruia* (în foarte puține cazuri, deoarece el este un erou specific teatrului din Botoșani și Suceava), *Păunaș, Radu* și *Roșu*, sînt cele întîlnite de noi. Dintre toate, singur Roșu nu a mai fost semnalat și în alte zone, reprezentînd un tip de variantă locală. Împotriva așteptărilor, teatrul haiducesc nu este tot atît de variat și în ceea ce privește episoadele ce-l compun, aceeași intrigă caracterizîndu-i toate formele amintite, singure textele din care se compune prezentînd oarecare diferențieri — mai ales în ce privește înlănțuirea lor. Avînd o origine identificată [7], acest teatru — odată folclorizat — se bucură de multă popularitate. Interesant este faptul că în zona urmărită aici — și anume, în jumătatea de sud a acesteia — denumirea acordată acestui teatru subliniază sensul general pe care îl are, fiind aceea de *haiduci*, diferențierile de genul celor constatate fiind așadar apreciate ca formale. În jumătatea nordică a zonei, unde tendința spre originalitate se manifestă apreciabil fiind una din condițiile care conduc și explică la varietatea repertoriului de teatru folcloric sînt înregistrate, alături de variantele teatrului haiducesc pe criteriul eroilor principali și variante mai noi: hoțești sau hoțomănești (dacă acceptăm termenul pe care observînd aceeași realitate evidentă în epica folclorică, nu demult [8], Al. Amzulescu îl folosea). În acestea, însuși înțelesul acordat atitudinii neconformiste a eroilor este modificat, caracterul de clasă al haiduciei fiind convertit într-o aventură lamentabilă, potrivit opticii unor grupuri sociale care stau aproape de folclor numai prin generalitatea acestuia. Unii dintre eroii teatrului hotomănesc au avut o existență reală *(Coroi, Terente)*; alții însă par a nu fi decît simple născociri. De remarcat că în mediile folclorice cele mai autentice, teatrul de hoți păstrează încă înțelesul teatrului de haiduci. Document valoros asupra psihologiei generale sociale a mulțimilor, acest gen de teatru face mari concesii legendarului.

---

[6] V. Adăscăliței, *Nunta, o piesă a dramaturgiei folclorice moldovenești*, în „Studii și cercetări de istoria artei", VIII, 1961, nr. 2, p. 485—489.

[7] V. Adăscăliței, *Aspecte din dramaturgia populară. Teatrul popular de haiduci*, în „Limbă și literatură", vol. II, 1956, p. 3—34 și Gheorghe Nadoleanu, *O ipoteză asupra originii teatrului popular haiducesc Jienii*, în „Revista de etnografie și folclor", X, 1965, nr. 3, p. 317—325.

[8] Al. Amzulescu, *Balade populare românești*, I—III, București, 1964.

BDD-A1557 © 1968 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:53:33 UTC)